

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА У МАТИЧНОЈ ЗЕМЉИ И ИЗВАН ЊЕ

Психофизички здраво дете од прве до пете године живота усваја онај језик непосредне средине који слуша, којим се говори у породици и који се користи као основно средство споразумевања међу људима у његовом окружењу, у широј друштвеној средини. Развијање говора и **усвајање¹ првог или матерњег језика** повезано је са когнитивним (сазнајним) развојем детета и његовом потребом за споразумевањем са родитељима и члановима породице, који га окружују у раном детињству, а касније и изван породице са вршњацима у игри и др.

Према научним сазнањима, свако здраво дете има **урођену способност** да проговори јер наслеђује говорни и слушни апарат, али не наслеђује способност да усвоји одређени језик. Да би се та способност развила, неопходно је да дете живи у **људској заједници** (то је најчешће прво породица) и не само да слуша говор средине у којој живи, него и да се подстиче да говори, да му се обраћа, пева, игра са њим и др. Доказано је да деца која живе у установама заједничког смештаја без родитељског старања мање и спорије развијају говор од деце која су подстицана.

Сва деца у свету имају исти гласовни потенцијал, без обзира на њихову националну припадност, те је и развијање говора у првим месецима живота исто код њих, почев од првог плача и крика новорођенчета, нешто касније гукања па све до произвођења истих гласова од којих многи не одговарају језику који се користи у дететовој непосредној средини.

После неколико месеци, слушањем говора непосредне околине, дете од великог броја различитих гласова, које је производило, почиње да одабира и

¹ Термини усвајање и учење језика се разликују. Први означава процес језичког развоја појединца у природној средини у свакодневним говорним ситуацијама, који је спонтан, несвестан (интуитиван), а други организовани вид савладавања, учења језика (школа, курсеви, факултет и др.).

Термин матерњи језик употребљен је у овом и следећим поглављима за оба наведена облика наставе српског језика у Мађарској због његове функције изван матичне земље, иако се он претежно односи на наставу српског језика за ученике који су усвојили овај језик као први пре поласка у школу.

Примери су преузети из књиге Давид, А. Мостови узајамности, 1977.

Guy T. Buswell. „Learning to Look at Pictures Progressive Education”, October, 1936.

Дејан Медаковић, Паја Јовановић, Просвета, Београд.

Борислав Станковић, Нечиста крв, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1959.

приближно изговара оне који одговарају гласовима које чује, односно оног језика који поступно усваја. Дете покушава да подражава, опонаша, имитира и коригује свој изговор гласова према говору особа које му се обраћају.

При крају прве године живота дете почиње да изговара прве речи (**мама, тата, баба, деда** и др.). У другој години проширује свој речник и може да именује бића, предмете, особине и радње тако да изговори једну реч која има значење целе реченице. Кад дете које усваја, на пример, српски језик каже **ке-вет** (кревет) то може да значи: *ѿо је креветѿ; хоћу у креветѿ; имам креветѿ* и др. После тога (око 18 месеци) дете изговара редуковане реченице са две речи, које се могу разумети само у конкретној говорној ситуацији. На пример, **маца меко, маца ѿије млеко; тата папа, ѿаѿѿина каѿа** и др. При крају треће године живота дете може да каже реченице и до десет речи у зависности од тога колико се подстиче да говори. До пете године дете усвоји језик и способно је да говори граматички правилним реченицама.

Начин на који дете несвесно усвоји граматичку матерњег језика, односно језика непосредне околине, науци није довољно познат. Познато је да деца различитих матерњих језика најпре усвајају најопштија граматичка правила, а потом посебно уче изузетке. Општа правила која су већ усвојила она покушавају да примене свуда. На пример, деца која усвајају српски језик често кажу **коњови, човечи, нећем**, по несвесној аналогiji са продуктивнијим језичким обрасцима (на пример, **слонови, дечаци, једем**).

Усвајање матерњег језика не своди се само на механичко опонашање говора одраслих, него је то увелико **стваралачки** процес. Дете не учи само већ готове речи, још мање реченице. Полазећи од онога што је чуло, оно учи како се на исти калуп могу направити нови искази (реченице), које оно никада није чуло, а које непрекидно ствара. Оно заправо усваја, не појединачне исказе, него **систем правила** који леже у основи свих исказа могућих у датом језику, једну врсту програма за произвођење свих реченица тога језика – то јест, његову **граматику**. Претпоставља се да у детињем мозгу – том највећем чуду природе – постоје структуре, науци још недовољно познате, које омогућују реконструисање граматике сопственог језика на основу говорног узорка. При томе овај узорак најчешће није особито репрезентативан: оно што дете чује од своје околине махом су несистематски примери говора, често штурри и крњи, а у ранијим фазама још и искривљени тепањем. Али и на основу таквих података, оно спонтано решава поменути крупан задатак. А детиња граматика је у свакој фази **аутентичан систем** са сопственим правилима, пре него несавршена имитација граматике одраслих.” (Бугарски, 1989)

Процес усвајања и развоја језика и говора на матерњем језику је нераскидиво повезан са истовременим развојем мишљења. Дете, усвајајући

језичка средства изражавања мисли, истовремено сазнаје о стварности која га окружује, код њега се формирају појмови који налазе свој одраз у језику. Схватање најпростијих узрочно-последичних веза у објективном свету развија се паралелно са овладавањем средствима преношења ових веза помоћу језичких (граматичких) средстава. Дете несвесно савлада у знатној мери граматику матерњег језика пре поласка у школу и користи је у комуникацији, односно стекне језичку и комуникативну компетенцију (способност) и усвоји знатан број речи. Доласком у први разред оно у настави матерњег језика савлађује читање и писање, даље развија и усавршава говор, глобално упознаје, а касније и свесно учи граматику, у складу са психофизичким способностима и њену примену у комуникацији.

У одређеним условима, у мешовитим браковима, дете може на раном узрасту да усваја два језика, по принципу један родитељ – један језик. То значи, да се у разговору са дететом један родитељ увек користи једним, а други – другим језиком. Тако дете постаје двојезично (билингвално). Процес усвајања оба језика, односно два различита језичка система је идентичан и зависи од говорног подстицаја које дете има од једног или другог родитеља. Да ли ће дете на том узрасту нешто **боље усвојити један језик од другог** (доминантна двојезичност), или **оба језика подједнако** (балансирана двојезичност) мање је значајно. Битно је да је дете спонтано, несвесно усвојило два језика и развило језичку вештину употребе тих језика у споразумевању у раном детињству. У овим случајевима матерњи језик није само језик мајке већ и језик оца и може се сматрати да дете има два матерња језика.

Који ће језик дете касније у даљем развоју више употребљавати и стичати нова и шира граматичка знања, богатити речник и изграђивати начин или стил изражавања, зависи, пре свега, од могућности употребе тог језика и других фактора.

Разлике између усвајања и учења матерњег језика у природној средини у матичној земљи – у којој је тај језик основно средство споразумевања – и у средини **изван матичне земље** – где матерњи језик нема ту функцију – су **веома велике**.

Усвајањем матерњег језика, у конкретном случају српског језика, **изван матичне земље** зависи: *а)* од језика комуникације у породици, *б)* изложености детета матерњем језику, односно колико га слуша око себе и подстиче да говори и *в)* од могућности његове употребе.

а Посматрано са језичког аспекта могу се издвојити неколико типова употребе матерњег језика родитеља **у породици**:

– оба су родитеља говорници матерњег, стандардног (књижевног) језика, што представља највећи утицај на језички развој детета, односно усвајање матерњег језика на раном узрасту;

– оба су родитеља говорници матерњег језика, или дијалекта који не улази у стандардни језик, те се дете у школи први пут сусреће са стандардним језиком и то у извесној мери успорава његов правилни језички развој;

– само је мајка детета говорник матерњег језика и самим тим има мање утицаја на усвајање и развој његовог језика у односу на први тип породице;

– само је отац детета говорник матерњег језика, а мајка говорник језика земље у којој живе, па је ефекат усвајања и језичког развоја детета најмањи;

– оба су родитеља говорници матерњег језика, али са дететом често разговарају на нематерњем језику, односно на језику земље у којој живе, да би се њихово дете што успешније укључило у образовни систем на нематерњем језику, што доводи до тога да дете не усвоји матерњи језик на раном узрасту;

– један родитељ је говорник матерњег, а други нематерњег језика и детету се доследно обраћају сваки на свом језику, што претпоставља да дете спонтано, несвесно усвоји у раном детињству два језика.

6 За усвајање српског језика у **матичној земљи** дете има могућности да слуша и поступно разуме говор не само чланова породице већ и других особа у свакодневним ситуацијама (у парку, на улици, код лекара и др.). Оно развија говор и вежба изражавање својих мисли током целог времена док је будно јер га окружује одговарајућа језичка средина па су услови стицања аутоматизованих, несвесних навика коришћења језика практично неограничени.

За усвајање српског језика **изван матичне земље** утицај поменутих фактора је веома ограничен јер је дете изложено матерњем језику, углавном, у породици.

Ако се има у виду и радно време родитеља (најчешће од 8 до 17 часова), могућност бављења са дететом и подстицање да говори је временски ограничена, знатно смањена и недовољна за усвајање матерњег језика.

У земљама где деца имају могућност да бораве у предшколским установама на матерњем језику пре поласка у школу (на пример, Мађари у Србији, Срби у Мађарској, Швајцарској и другим земљама), ситуација је знатно повољнија. Међутим, обухват деце у овим установама је релативно мали због радних обавеза родитеља, а некад и због њихове удаљености од места становања, те родитељи нису у могућности да деци обезбеде боравак у њима док су они на послу.

За рад у предшколским установама неопходно је: да васпитач зна коректно матерњи језик деце јер им је он **говорни модел**, да је оспособљен за овај облик рада, да подстиче и мотивише децу да говоре и радо долазе у предшколску установу.

Матерњи језик може да се усваја изван матичне земље и у природној средини, у местима са национално-хомогенијом структуром у којима већина становника чине припадност народности. То су, на пример, места у Војводини (Србија) у којима више од два века живе **Мађари** (Мали Иђош, Стара Моравица, Мол и др.), **Словаци** (Бачки Петровац, Гложан и др.). Ти услови постоје и у неким национално-мешовитим срединама, на пример, за децу мађарске народности (Суботица, Сента, Ада и др.). У Мађарској су то, на пример, мешовите средине у којима више векова живе **Срби** (Ловра, Деска и др.). У њима деца усвајају матерњи језик и изван породице, у игри са вршњацима у периоду социјализације (почев од четврте године), а касније различито у свакодневним говорним ситуацијама.

В Имајући у виду да дете усваја матерњи, српски језик **изван матичне земље** претежно у породици и то у различитој мери, а ређе и у природној средини у свакодневним ситуацијама, могућност његове употребе ограничена је на породицу, на сусрете са рођацима и вршњацима приликом прославе рођендана, верских и других празника и др.

На основу наведеног произилази да један број деце усвоји матерњи језик у породици, у оптимално време од прве до пете године, један број га делимично усвоји и један број га не усвоји, него усвоји нематерњи језик, односно језик земље у којој живи.

Услови, које поједине земље пружају националним мањинама за учење матерњег језика, су различити. Оно се организује у оквиру школског система, у складу са законским регулативима земље у којој ученици живе. **У Мађарској**, на пример, **ученици српске националности имају могућности а) да се школују на матерњем језику у основној и средњој школи** (нпр. обданиште, основна школа и гимназија у Будимпешти) и **б) да се школују на мађарском језику и српски језик уче као наставни предмет**. У оба ова облика учења матерњег језика, поред образовне, има значајну функцију за очување националног, културног и језичког идентитета ученика.

Разлози опредељења родитеља да се њихова деца школују на нематерњем, мађарском језику су различити, а један од њих је тај што она нису добро, или уопште нису усвојила матерњи, српски језик пре поласка у школу.

Разлике у учењу а) матерњег језика у школама са наставом на српском језику битно се разликују од учења б) српског језика као наставног предмета у школама на мађарском, нематерњем језику ученика.

а У првом случају, ученик првог разреда је пре поласка у школу савладао у основи говорни језик, а влада, иако несвесно, фонетско-фонолошким и граматичким системом српског језика, зна одређен број речи и има формиране појмове у складу са узрастом. У школи усавршава говор, савлађује читање и писање, а касније учи граматику и др. Српски језик учи не само на часовима матерњег језика, него и на часовима свих наставних предмета, изузев, мађарског као нематерњег језика, а касније и страног језика. Употреба српског језика ограничена је на школу и породицу, ретко изван њих, јер се не користи као основно средство споразумевања у свакодневном животу ученика, осим у наведеним случајевима (у Војводини, Мађарској) и другим.

б У школама на мађарском наставном језику ученик **учи српски језик** на часовима овог предмета који је различито усвојио пре школе. Због тога је наставни процес усмерен на савладавање језика, одређеног броја речи и на стицање и формирање језичких умења и способности за коришћење језика као средства споразумевања.

У односу на друге предмете, учење српског језика, као и учење било ког новог језика за ученике, је специфичан процес јер се језик учи језиком. Док се у другим предметима помоћу језика усвајају садржаји, или се развијају умења (телесно васпитање, певање и музика), **у настави овог предмета се усваја сам језички систем**, стичу се **и развијају одређена језичка умења** (вештине) за коришћење нових језичких средстава: **разумевање на слух, говор, читање и писање**. Прво се развија разумевање и говор у првом разреду, а затим се, почев од II разреда па надаље, осим развијања разумевања на слух и говора, савлађује читање и писање.

Познато је да не постоји савремена теорија наставе која би понудила јединствен модел ефикасног учења српског језика - који почиње да се учи у школи само на часовима, а не и у природној средини у свакодневним говорним ситуацијама - а самим тим решила многе проблеме ове наставе.

Учење језика, у конкретном случају српског изван матичне земље, је веома сложен и дуготрајан процес и проблеме ове наставе не може да реши једна научна дисциплина. Због тога се настава српског језика заснива на синтези релевантних научних сазнања из лингвистике, психолингвистике, социолингвистике, теорије информације и других научних дисциплина који су у вези са учењем језика.

ЛИНГВИСТИЧКЕ ОДРЕДНИЦЕ У НАСТАВИ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА²

Лингвистика је наука о језику. Савремена лингвистика прави разлику између појмова **језик (langue)** и **говор (parole)**, што утиче на решавање основних питања организације наставног процеса српског језика – на избор садржаја и на методе наставе за савладавање, учење језика и формирање умења и навика говора.

„Један сасвим одређен језик, који припада одређеној друштвеној заједници, скуп је језичких средстава (гласова, речи, наставака за творбу речи и наставака за падежне и глаголске облике) и одређен систем фонетских, морфолошких и синтаксичких законитости у вези са употребом тих средстава.

Говор је реализација језика у акту комуникације, језик у акцији. Говор не настаје посебно, изван језика, већ је то оживљени језик.” (Миновић, 1979). Језик и говор су узајамно повезани и међусобно зависни. Језик не би постојао да се не користи у говору, нити би говорно споразумевање могло да се оствари без језика. Да би се говор остварио, неопходна је одређена говорна, комуникативна ситуација. На пример, реченица: Имате ли једнокреветну собу? – разумљива је у језичком и значењском погледу и без контекста, изван ситуације. Међутим, своју комуникативну вредност добија само у одговарајућој говорној ситуацији, на рецепцији хотела, на пример.

Језик се данас схвата као целовит систем у коме су језички елементи тесно повезани и међусобно зависни. Научити језик значи савладати његове елементе, начин њиховог функционисања у том систему и његовим под-системима и њихову комуникативну функцију. Схватање да је језик систем узајамно повезаних, а не појединачних елемената, основни је принцип који одређује избор садржаја наставе српског језика у основној школи. То значи, да се у наставном програму српског језика за ученике који почињу да га уче у школи **врши избор елемената свих језичких нивоа: фонетско-фонолошког (гласови), морфолошко-синтаксичког (облици променљивих речи и спојеве речи у синтагмама и реченицама) и лексичко-семантичког (речи и њихова значења), који су неопходни за савладавање говорног језика што је и циљ учења српског језика.**

² Термин **матерњи језик** употребљен је у овом и следећим поглављима за оба наведена облика наставе српског језика у Мађарској због његове функције изван матичне земље, иако се он претежно односи на наставу српског језика за ученике који су усвојили овај језик као први пре поласка у школу.

Наставна грађа мора да се креће у ограниченим оквирима, да садржи концентрацију језичких садржаја због временских ограничења и начина учења српског језика у школским условима, јер при учењу језика није циљ да се савлада што већи број језичких елемената већ само оних који ће омогућити споразумевање ученика у свакодневним говорним ситуацијама.

Да би се то постигло, неопходно је да ученик, у складу са задацима наставе српског језика, стекне 1) **језичку** и 2) **комуникативну компетенцију** (способност).

1. Ученик треба дуготрајним процесом вежбања (помоћу језичких вежби) да усвоји језичку (граматичку) грађу, дату у програму, односно да стекне способност да може **аутоматски, спонтано, несвесно, самостално** да бира из фонда који је усвојио она језичка средства која су му потребна за конкретну говорну ситуацију и њима правилно саставља сопствене реченице (**језичка компетенција**).

2. Исто тако, ученик треба да се комуникативним вежбама оспособи да се у говорној ситуацији, у процесу споразумевања **аутоматски, несвесно, спонтано** користи потребном савладаном језичком грађом да прима, разуме и саопштава одређене **садржаје, поруке, информације (комуникативна компетенција)**.

У наставном процесу језичка и комуникативна компетенција треба да се формирају код ученика од самог почетка учења српског језика и то скоро истовремено, с тим што језичка компетенција претходи комуникативној. То значи, да на једном истом часу ученици прво, разноврсним вежбама усвајају нову језичку материју, а затим се оспособљавају да је користе у комуникацији.

Већ на првим часовима учења српског језика, после увежбаног дела језичке грађе за именовање бића и предмета, као и комуникативних функција на поздрављање и међусобно упознавање, ученици се оспособљавају помоћу тзв. вођених мини – дијалога, или другим комуникативним вежбама: а) да савладану језичку грађу користе у комуникацији, б) као и увежбане комуникативне функције за **поздрављање и међусобно упознавање**. На пример:

а Наставник: Ко је то? (показује на ученицу Марију)

Ученик: То је Марија.

Н. Шта је она?

У. Она је ученица.

Н. Да ли је она дечак, или девојчица?

У. Она је девојчица...

6 Ученик 1: Здраво.

У. 2: Здраво.

У. 1: Ја сам Милан.

У. 2: Ја сам Драган.

Напомена: Примере видети и у прве три лекције у Приручнику за наставнике уз Сливовницу за први разред основне школе за учење српског језика, Завод за уџбенике, Будимпешта, 2003.

Овакав начин рада од самог почетка наставе овог предмета омогућује укључивање ученика у процес споразумевања и на врло ограниченој језичкој материји и поред практичне вредности, има и мотивациону вредност јер ученик стиче сазнање да је нешто научио и може да каже на језику који учи. Интересовање и жеље ученика да научи српски језик ће се знатно повећати.

Ученик почиње да учи српски језик у време када је пре школе несвесно усвојио систем нематерњег, мађарског језика у игри са вршњацима и користи га у комуникацији, односно када се завршава формирање механизма нематерњег језика помоћу којег се развија говор.

Учећи српски језик, ученик треба да савлада нова језичка средства, нову језичку грађу која се разликују од језичке грађе у мађарском језику и стиче вештине и навике њихове употребе у комуникацији.

Да би што ефикасније организовао наставни процес за учење српског језика, наставник треба да зна које су сличности и разлике између језичких система мађарског и српског језика, шта може да искористи применом трансфера из мађарског језика и да препознаје грешке које се јављају због интерференције мађарског језика.

Лингвистичка и методска испитивања су показала да језик који су ученици усвојили и искуства која су стекли у говорној активности пре поласка у школу (то може бити матерњи или нематерњи језик, у конкретном случају је то нематерњи језик) има двоструки утицај на усвајање система језика који ученик почиње да учи у школи и то:

- 1) позитиван, односно трансфер и
- 2) негативан утицај, односно интерференцију.

1. Позитиван утицај, односно трансфер састоји се, пре свега, у томе што су нека специфична умења (вештине) која су карактеристична за процес језичког споразумевања, на пример, коришћење сличности при конструисању

реченица, која су већ формирана код ученика на мађарском језику, у случајевима када је граматичка грађа српског и мађарског језика слична. На пример. **Путујем са Иштваном. Istvánnal utazom.**

Исто тако, при свесном (когнитивном) усвајању елемената језичког система српског језика, односно учење граматике од IV разреда, формирани појмови на мађарском језику који су исти у оба језика (нпр. реченица, делови реченице, презент, врсте речи и др.) само се преводе на српски језик, а тек касније се формирају и други појмови на српском језику.

За савладавање читања може се применити онај методски поступак који се примењивао и у настави мађарског језика јер се читање на мађарском језику савлађује од I разреда, а на српском од II разреда.

При усвајању латиничног писма српског језика мање пажње поклања се истим графемама (словима) за сличне гласове у оба језика јер је њихова техника писања идентична и усвојена у мађарском језику.

У циљу рационализације наставе, односно ефикаснијег савладавања српског језика и спречавања појаве интерференције, наставни процес треба организовати тако да се, кад год је то могуће, користи трансфер нематерњег језика. То се, пре свега, односи на умења која су стечена у мађарском језику (нпр. читање и писање истих слова), на когнитивно усвајање појединих елемената језичког система који су блиски са системом српског језика и др.

2. Негативни утицај (интерференција) састоји се у томе што ученици погрешном аналогизацијом (сличношћу) поистовешћују изговор гласова и целих речи српског језика са изговором гласова и речи мађарског језика, конструишу реченице и користе ред речи у српском језику према нормама мађарског језика. Појава тих грешака може се објаснити великом стабилношћу навика мађарског језика које се непрестано учвршћују у пракси у свакодневном говору.

Сваки наставник зна да је интерференција мађарског језика веома велика у почетним етапама учења српског језика и због тога треба да организује наставни процес тако да тежиште рада усмери на усвајање оних језичких елемената који представљају тешкоћу ученицима да их усвоје.

Ученик, на пример, који се школује на мађарском језику и учи српски језик суочиће се са низом тешкоћа. Типолошке разлике ова два језика: индоевропски – словенски (флективни) и угрофински (аглутинативни) отежавају усвајање српског језика на свим језичким нивоима.

Навешћемо само неке разлике, неке особености, карактеристичне за српски и мађарски језик ради илустрације.

У српском језику има 30 гласова (фонема) и у мађарском језику 39 гласова (фонема) који се пишу са 40 слова.

Већина гласова у српском језику, претежно сугласника, не разликује се битније од одговарајућих гласова у мађарском језику, те не представљају проблем за изговор. Разлике се односе на изговор гласова **ћ** и **ђ** у српском језику који су нешто тврђи од мађарских гласова **ty** и **gy**. Слово **ly** у мађарском писму изговара се као **j** па ће разликовање гласова **љ** и **j** и изговор гласа **љ** у српском језику представљати тешкоћу ученицима. То не значи да изговор свих гласова српског језика не треба систематски и дуго увежбавати јер ма колико гласови два језика били сродни они се не артикулишу у потпуности на исти начин.

Разлике између **вокалског система српског и мађарског језика** су знато веће. У **српском језику** има 5 вокала и вокално **p** у одређеним положајима у речима, у **мађарском језику** има 14 вокала. Иако је изговор вокала **и**, **у** и **о** нешто лакши ученицима који уче српски језик, у односу на вокале **а** и **е**, на свим часовима у говорним вежбама неопходно је увежбавати њихов изговор.

Акценат представља ученику који учи српски језик један од најтежих проблема. Српски језик има 4 акцента и они могу да стоје на свим слоговима изузев на последњем; у мађарском језику акценат је ударни тзв. **иктус** и стоји на првом слогу речи. Само дуготрајним вежбама, уз добар **језички модел наставника**, ученик ће моћи коректно да акцентује на српском језику. Уколико се акценту не поклања одговарајућа пажња од самог почетка у настави српског језика, јавиће се интерференција мађарског језика и ученик ће уместо да каже, на пример: Девојчица разговара са дечаком, ову исту реченицу рећи: Девојчица разговара са дечаком.

Падежни систем у српском језику представља једну од највећих разлика између два језика, а самим тим и велику тешкоћу да га ученици савладају. У српском језику именице се, на пример, мењају по падежима (деклинација) и њихова функција у реченици исказује се падежним облицима. На пример, за **исказивање, означавање места** (прилошке одредбе) користе се сви зависни падежи с предлозима. Нпр. Иде у **парк** (акуз.), Седи у **парку** (лок.), Отишао је **из парка** (ген.).

У мађарском језику именице се не мењају по падежима и њихова функција у реченици одређује се са мноштво наставака који се додају на корен или основу речи. Ти наставци за грађење разних облика једне речи осећају се самостално у речима, нису срасли са кореном и основом.

На пример: **park + ba** = у парк; **park + ban** = у парку; **park + ból** = из парка. Наведени облици именица у реченици су прилошке одредбе за место. Поред наведених наставака, у мађарском језику се за означавање места користе и други наставци.

У српском језику, као и у другим флексивним језицима, наставци се додају на корен, основу речи и осећају се као једна реч. Један наставак је носилац више граматичких значења. На пример, наставак **-и** именице **путници** је носилац три граматичка значења: рода (мушки), броја (множина) и падежа (номинатив).

У мађарском (аглутинативном) језику један наставак служи за означавање само по једног граматичког значења. За обележавање множине именица користи се само наставак **-к**, у српском језику има више наставака за обележавање номинатива множине у зависности од рода именица. На пример:

зуби (м. род)	fogak
крила (ср. род)	szárnyak
ластивице (ж. род)	fecskék
речи (ж. род)	szavak

Именице у функцији објекта у мађарском језику имају увек исти наставак **-t** у оба броја (у неким случајевима објекат може да стоји и без овог наставка); у српском језику наставци именица у акузативу у овој функцији су различити, зависно од рода и броја именица.

Довољно пажње у настави српског језика треба посветити увежбавању именица I врсте мушког рода у функцији објекта у акузативу једнине, који је за жива бића једнак генитиву једнине, а за нешто неживо, акузатив је једнак номинативу једнине: Видим **путника**, Видим **воз**. Та разлика у мађарском језику не постоји: *Látom az utast*, *Látom a vonatot* и ученик ће је у српском језику теже уочавати и погрешно рећи: Видим **путник**.

Ученику није једноставно да аутоматизује функцију падежних облика у српском језику и употреби их у конкретной комуникацијској ситуацији, која захтева одређени облик и слагање делова реченице у роду, броју и падежу. На пример:

Марија је била у новој школи.

Mária új iskolában volt.

Разликовање рода именица у српском језику представља велики проблем ученицима. Категорија рода у оба језика се битно разликује. У српском

језику свака именица има одређени род – природни или граматички. Мађарски језик нема изражену категорију граматичког рода, разликује именице које имају природни род, али не постоје наставци којима се он обележава. Ученик често греша у роду именица и речи које се уз њих додају у реченици. На пример, при слагању придева (атрибута) са именицом мушког рода на **а** (субјектом). Реченицу: **Мали** Никола је добио чоколаду, ученик ће рећи: **Мала** Никола је добио чоколаду.

Придеви као атрибути у оба језика служе за квалификацију. У српском језику придеви су променљиве речи, трородни су, односно придев добија род именице коју ближе одређује и слаже се са њом у роду, броју и падежу. У мађарском језику придеви су непроменљиве речи, не слажу се са именицом чак ни у броју у функцији атрибута, увек су у једнини и без наставка, на пример:

весео човек	vidám ember
весела жена	vidám asszony
весело дете	vidám gyerek

Једнина	
Н. лепа жена	szép asszony
А. лепу жену	szép asszonyt
Н. леп човек	szép ember
А. лепог човека	szép embert

Множина	
Н. лепе жене	szép asszonyok
Н. лепи људи	szép emberek
А. лепе људе	szép embereket

Придеви се у мађарском језику једино слажу са именицом у функцији именског дела предиката и то само у броју.

Слика је лепа.	A kép szép.
Слике су лепе.	A képek szépek.

Глаголски вид је једна од карактеристика словенских језика и знатно је израженији у српском језику него у мађарском, што отежава ученицима њихову правилну употребу.

Прошло време (перфекат) у српском језику је сложен глаголски облик, у мађарском је прост те је неопходно приликом увежбавања облика перфекта обратити пажњу на слагање субјекта и радног глаголског придева у роду. Нпр. 3. лице једнине перфекта у српском језику: **он, она, оно** је писао **-ла, -ло** према **írt** у мађарском језику.

Повратни глаголи у српском језику имају морфему **се** (**умивати се, играти се, љуљати се**). Ученик често изоставља морфему **се** (Девојчица умива), или је у реченици употреби у погрешном редоследу (Девојчица **умива се, умесїо** Девојчица **се умива.**), под утицајем мађарског језика у коме се већина повратних глагола исказује одређеним глаголским наставцима, или помоћу повратних заменица (**mosakodik, massa magát**).

Изостављање **енклитичких облика личних заменица: ме, га, их** и др. (+ Није хтео да пита, уместо Није хтео да **га** пита.), или њихова употреба на погрешном месту у реченици (Зато што боли **га** глава, уместо Зато што **га** боли глава.) последица су интерференције мађарског језика у коме нема заменичких енклитика.

Наведене су неке разлике између мађарског и српског језика које доводе до појаве интерференције једног језичког система на други, у конкретном случају систем мађарског језика, који ученици знају, има негативан утицај на систем српског језика који ученици почињу да уче. Таква интерференција која се јавља између система два језика назива се **интерлингвална**.

Интерференција се може јавити у оквиру једног истог језичког система погрешном аналогijом коју ученик прави са другим савладаним језичким облицима. Таква интерференција назива се **интралингвална**. Нпр. Приликом увежбавања именица женског рода на сугласник (**ствар, пећ, помоћ, реч** и др.) у функцији субјекта и придева у функцији дела именског предиката, који се слажу у роду и броју, ученик дуго неће осећати, разликовати њихов род и изједначаваће их формално са именицама на сугласник (нулти наставак **o**):

човек, дечак, прозор, зид и др. Због тога ће погрешно рећи: **Пећ** је **нов**, уместо **Пећ** је **нова**. Ова интерференција се јавља због недовољне савладаности језичке грађе.

Постоји још низ разлика између српског и мађарског језика, а ми смо навели само неке, без детаљније анализе, да бисмо илустровали тешкоће које ученик може имати при учењу српског језика. Различити односи у језицима захтевају и различито третирање језичке грађе, различиту организацију процеса њиховог усвајања и израду система вежби и задатака, који би допринели спречавању интерференције и што успешнијем усвајању језика.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧКЕ ОДРЕДНИЦЕ У НАСТАВИ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА

Човек се служи говором као средством за споразумевање. „Зато се у чину језичке комуникације успоставља жива веза између двеју особа које комуницирају посредством усмене поруке. Управо овај процес, у којем **језик постаје порука или жива реч**, предмет је проучавања **психолингвистике**.” (Титоне, 1977)

Психолингвистика проучава однос између језичких и психичких појава, који је различит од језика који је ученик усвојио, утицај узраста ученика, мотивације, друштвене средине и друге компоненте које утичу на процес учења језика.

О проблематици учења матерњег језика изван матичне земље постоји знатан број студија, а вршена су и научна истраживања на том пољу. С. Савић их по формалним критеријумима сврстава у две групе: 1) на радове које су написали истраживачи из матичне земље и 2) на радове истраживача изван матичне земље од који су једни пореклом из матичне земље, а други из земље пријема. Ти се радови, углавном, баве парцијалним проблемима учења језика и објављени су у публикацијама које су мање доступне широј педагошкој и стручној јавности. Од тих радова, сматра Савић „веома је мали број правих истраживачких радова чији би резултати могли бити одмах искоришћени у пракси”. (Савић, 1989) Међу њима је и контрастивна анализа мађарског и српског језика и др.

Са становишта психолингвистике за учење српског језика изван матичне земље, као и сваког језика који почиње да се учи у школи, из низа релевантних фактора издвојићемо следеће: узраст ученика, друштвену средину и мотивацију јер ће психолингвистичке компоненте бити обухваћене у скоро свим следећим поглављима.

Узраст ученика. Српски језик може почети да се учи на свим узрастима као и сваки други језик, али са неједнаким успехом. Сваки узраст има извесне предности, али и недостатке. Учење српског језика се не може посматрати одвојено од језика земље у којој ученик живи, у конкретном случају мађарског језика. У детињству постоји урођена језичка флексибилност са посебним механизмима помоћу којих се развија говор, као и изражена имитативна способност. Ове карактеристике нестају око 10–13. године. Док ови механизми делују, језик, укључујући и српски, се учи са већом лакоћом, поготово добро